

RIIGIKOGU

3. istungjärk. **Protokoll nr. 45 (6).**

1921 a.

Sisu: 1. Juhatuse teadaanne Kommunistilise rühma liikme M. Haus'i Riigikogust tagasiastumise ja järgmisele kandidaadile kutse saatmise üle, — 2. Riigi 1921 a. eelarwe I lugemisel. — 3. Järgmise koosoleku aja määramine.

Riigikogu koosolek 16. juulil 1921. a. kell 10 hommikul Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 63 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab abiesimees
A. Kerem.

Sekretääri kohal abisekretäär
J. Bergman.

Walitsuse lauas istuwad:
Tööstus-, kaubandus- ja teedeminister **J. Kukk** ja rahaminister **G. Westel.**

Koosolek algab kell 10.35.

1. Juhatuse teadaanne rkl. M. Haus'i Riigikogust tagasiastumise ja järgmisele kandidaadile kutse saatmise üle.

Juhataja **A. Kerem:** Awan Riigikogu koosoleku. Enne kui päewakorra juure üle minna, on mul au juhatusel nimel teada anda, et Riigikogu Kommunistilise rühma liige Mihkel Haus tagasi on astunud ja kutse Riigikogu Juhatuse poolt sellesama rühma järgmisele kandidaadile Jüri Reinthal'ile on saadetud. Päewakorra juure üle minnes annan teada, et järjekorras on endid sõnasaamiseks weel üles annud Riigikogu liikmed herrad Kaarna, Hansen ja Birk.

2. Riigi 1921 a. eelarwe. **Chr. Kaarna** (töer.):

Austatud rahwaesitajad! Ehk küll hilja, aga ometi wiimaks oleme meie nii kaugele jõudnud, et meil 1921 a. riigi eelarwe käes on. See akt — riigi eelarwe — annab meile võimaluse üksikasjaliselt tungida riigi sisesse korraldusesse, üksikutesse ametkondadesse ja nende kokkuseadega tutwuneda ja seisukohta wõtta. Ma pean ütleva, et see on tähtis samm edasi, õige tähtis samm meie riigi ülesehitamise juures. Nagu selgub, ei ole see akt kahele Riigikogu rühmale — kommunistidele ja iseseiswatele sotsialistidele — mitte midagi, ehk

wõiks ka ümberpöördult öelda — ta on neile liig palju. Neil on oma eelarwe, nende eelarwe on kolmanda internatsionaali eelarwe. Meie eelarwega ei taha nemad tegemist teha, nad lükkawad selle tagasi. Meie, — Eesti tööerakonna, seisukoht on hoopis teine. Meie waatame selle, kui kõige tähtsama seaduse peale. Seda akti arutades, teda sõeludes, kärpides ja täiendades, jõuame meie ses suhtes tuntawalt edasi, mis meie wabastatud isamaale tema ülesehitamises väga tarwilik on. Selle juures on tarwis tähele panna kõiki neid puudusi, niihästi eelarwe juures, kui ka väljaspool seda, mis meie riigi olemasolu ja edenemist takistab. Selle juures on tarwis tähele panna mitte üksnes kõige tähtsamaid ja suuremaid summe, waid on tarwis tungida kõige wäiksematesse asjadesse ja detailidesse. Sellest seisukohast asja peale waadates peab ütleva, et see eelarwe, mis meil praegu käes on, on wõrdlemisi väga puudulik. Teda waadates saame tundmuse, nagu ei oleks ta mitte walitsuse poolt kokku seatud, waid ta on tulnud sellel kujul ja nende tahtmise järele, kes teda on awaldanud ja kes teda läbi tahawad wiia, see on — ta on tulnud ametiasutuste tahtmise järele. Need tundemärgid paistawad üksikute ministeeriumide juures väga torkawalt silma. Kui Teie wõtate ka kõige wäiksemaid asju, kas lihtsalt teraha, sõidu- ehk küttekulud, siis näete, et seal on suured lahkuminekud ja puudused olemas. Eelarwet on alamkommisjonides ja rahaasjanduse komisjonis hoolega arutatud, kuid ometi kannab tema weel praegugi niisuguseid tundemärke, et temas mitte ei ole täielikku ühtlust ja ta ei ole weel mitte täieline. Eelarwe läbiwaatamisel pidi rahaasjanduse komisjon nägema, et walitsuse eelarwekomisjon oli, nähtawasti kindla kawa ja ülewaate puudusel, niisuguste wäikeste asjadega walmis saanud, et ühes ja sellesamas ministeeriumis määratakse wäiksele ametkonnale, kus 3—4 ametnikku on, teraha 2—3 tuhat marka, kuna aga mõni

suur asutus, kus mitukümmend inimest on, on nõudnud ja saanud ainult mõnisaada marka, jne. Meie näeme, et see ei ole sõna tõsisel mõttes mitte walitsuse, waid ametkondade eelarwe. Ühtlasi wõib ka tähendada, et kuna tema nii enam-wähem ametkondade eelarwe on, tekkisid komisjonis õieti lahkuminewad arwamised üksikute ametkondade esitajate wahel. See jällegi näitas seda, et walitsus, — ma ei taha siin mingisugust etteheidet teha, waid ma konstateerin fakti, — et walitsus ei ole suutnud senni mingisugust kindlat korraldust luua ja seda eelarwe väljatöötamise juures maksma panna. Ühtlasi on ka selle tagajärjel wõimalik, et ametkonnad ministeeriumide juures toimetawad ja talitawad täiesti omapead, oma erihuwides, s. t. wäga kitsaalt waatekohtadelt. Iseäranis paistab see silma nendes ministeeriumides ja asutustes, kellel on tegemist rohke majandusliste asjadega, eriti riigi hoonete ehitamisega ja ka riigi päralt olewate mööblite tarwitamisega. Seal näeme, et need hooned, mis riigi poolt korda seatakse, ehk ka uuesti remonteeritakse ja üles ehitakse, antakse elamiseks ehk kasutamiseks just peajasalikult selle ametkonna ametnikkudele, kes neid ehitusi juhib ja toimetab. Edasi, mööbel läheb ka, samuti kodusel wiisil, nende kätte ja seal juures puudub igasugune korraldus ja arwestus. Seal juures käiakse meie üüriseaduse järele, ametnikkude huwides, kuna ometi uuestiehitatud korterites peaksid teistsugused üürid olema. Walitsus, wõib olla, ei ole saanud seda tähele panna, aga ma ütlen, ta oleks pidanud seda tegema. Niisuguseid wäärnähtusi, et üksikud ametkonnad muutuwad sõna tõsisel mõttes nendele alluwate ametnikkude erihuwide toetajateks ja nendele korteriandjateks, niisuguseid wäärnähtusi tuleks tingimata kõrvaldada. Need on wäiksed asjad, aga nad näitawad, et selle järele peab kujunema terve see aparaat. Kui on wead juba niisuguste asjade juures, siis on nemad loomulikult ka suuremate asjade juures, ja seal igatahes suuremad ning kahjulikumad.

Edasi, ei ole senni, kahjuks, ehk küll soowe selleks palju on olnud, mitte midagi ära tehtud ministeeriumide eneste korraldamises, nende konstrueerimises. Üksikuid muudatusi ongi wahete-wahel ette wõetud, kuid need muudatused on olnud jällegi ilma igasuguste kawadeta ja nii õnnetult, et mõnesse asutusse koondakse niisugused ametkonnad, kes ja mis iseenesest oma wastutuse, oma tegewuse ja ulatuse poolest

ülemaasutusest palju suuremad ja laialisemad on, ja kellele sellepärast tingimata iseseisew juht ja iseseisew tarwilik oleks. Sellepärast on ka wõimalik olnud, et üksikutes ministeeriumides, iseäranis majanduse ja tööstuse alal, mis meil iseäranis õnnetu on, tekiwad asutused nagu iseenesest, nemad ise juhiwad ennast ja ajawad end nii laiaks, kui tahawad. Kõige õnnetum nendest on minu arwamise järele see kuulus kaubaagentuur, ehk nagu teda nüüd üldiselt nimetatakse „Erkat“. Tema on meie riigile kaubanduslistes suhetes tõsist kahju teinud. Tema läbi sattus meie kaubandus wildakale teele ja sellelt teelt on teda raske nüüd jälle õigele alusele juhtida. Ma ütlen, et asutusi luuakse meil ilma kindlate kawadeta ja nemad ise paisutawad ennast imestamisewääriliselt ja wõtawad omale sarnased ülesanded, mis ilma walitsuse ja ka ilma seadusandlise kogu heakskiitmiseta mitte ei peaks sündima. Edasi näeme meie mitmesuguseid ettewõtteid, mis täiesti otstarbeta on asutatud, sellest hoolimata, et see riigilt wäga suuri summasid on nõudnud. Meie näeme mitmesuguseid paralleel asutusi, kes, näituseks, kütteaaineid walmistawad just kui üksteise wõidu. Sealjuures toimetatakse, nagu arwata wõib, mitte just riigi huwides, waid hoopis kõrwalistes. Muuseas tähendatakse seda ka n. n. Eidapere raudtee kohta, mille ehitamise siht õieti mõistatav on: kütteaainete komitee ehitab wõrdlemisi pika raudtee, nähtawasti selle mõtte ja ettekäände all, et see tee annab wõimaluse lähedalolewaid suuri metsi ära kasutada. Kui aga raudtee walmis, ja selleks sajad, tuhanded ja miljonid ära kulutatud, siis wast selgub, et see mets ei olegi selle wõimu päralt, kes laskis seda kütteaainete komiteel tarwitada, waid mets on läinud eraettewõtjate kätte. Nüüd alles selgub, et teatud ehitus on sündinud mitte riigi huwides, waid sõna tõsisel mõttes riigi kahjuks.

Nii näeme ebaõigeid ettewõtteid ka teistel aladel ja seal juures paistab wäga selgelt silma pikaldane asjaajamine ja aeglane otsustamine.

Omaval ajal wõeti wäga tõsiselt päewakorrale meie põlewkiwi-küsimus. Sellest kirjutati palju ajalehtedes ja põlewkiwi peale pandi wäga suuri lootusi, teda mõeldi wäga kasulikult ära tarwitada sisemaal ja heade tingimistega saata wäljamaale. Kõikide arutuste ja kalkulatsioonide järele jõuti lõppude lõpuks otsusele, et wäga heade tagajärgedega wõib põlewkiwi tar-

witada meie raudteedel; katsed, mis toime pandi, näitasid mitte halwad olewat. Tehti isegi akt, millele väga asjatundjad inimesed alla kirjutasid, ja selle järele tegi raudteewalitsus kalkulatsioonid, ning saatis neid Wabariigi Walitsusele, teedeministrile, jne., ja näitas ära, et kui raudteel mitte põlewkiwi tarwitusele ei wõeta, siis saab Eesti riik selle läbi väga suurt kahju. Kõneldi isegi 70-miljonilisest summast aasta kohta ja hakati nõudma, et raudteewalitsusele antaks ka tükk maad põlewkiwi-tööstuseks. Kuna meil juba põlewkiwi-tööstus olemas oli ja see tööstus iseenesest tahtis anda põlewkiwi ka raudteele, siis ei leidnud raudteewalitsuse ettepanek mitte wastutulekut. Aga mis me nüüd näeme? Et raudteewalitsusele põlewkiwi-tööstuseks maaandmises wastu ei tuldud, siis asus ka nimetud walitsus põlewkiwi-küsimuses hoopis teisele seisukohale. Kuna ta enamalt suurtest kahjudest rääkis, kui põlewkiwi raudteel mitte tarwitusele ei wõetaks, siis jõudis ta nüüd otsusele, et põlewkiwi raudteel tarwitamiseks kõlbmata on ja et tema abiga rongide liikumapanemine weel kulukam tuleb, kui puude, kiwisöe, ehk turbaga. Selle, õige kerge käeliigutusega tehtud otsuse teeb raudteewalitsus, wõi teda juhiw jõud, selle järele, kui on tehtud ainult üks ainuke katse, kuna ometi niisugusel juhtumisel, mis nii tähtsa küsimuse peab ära otsustama, nagu põlewkiwi kasutamine, peab tarwitama pikaajalist ja järjekindlat, päewast-päewa kestwat järeiproowimist. Asi otsustakse kerge käeliigutusega ära ja ei taheta selle küsimusega üleüldse enam tegemist teha. Leitakse uus probleem turbas ja asutakse tema kallale ning püütakse näidata, et selle tarvitamine palju kasulik on. Warsti lüüakse aga ka turba peale käega ja jäädakse jällegi sellesama olemasolewa nähtuse, wana seisukoha, juure, et metsade põletamine on raudteel ja igal pool kõige tarwilikum ja kasulik. Kui meie niisuguse hooga metsi häwitame ja raiume, nagu seda praegusel ajal igal pool tehakse; kui meie raudtee metsade maharaiumisest mitte ei loobu, siis jõuame meie tõesti warsti niikaugele, et meie senni wõrdlemisi metsarikas maa nii ilma puudeta jääb, et meil ei suudeta, wõib olla, mõne aasta wõi aastakümne pärast isegi tarwilikku ehitusmaterjaali saada. Metsi on aga wõimalik tulewikus, nagu endistel aegadelgi see wõimalik oli, palju kasulikumalt ära tarwitada. Maksu mis maksab, meie raudtee peaks kõige lähemas tulewikus teise kütteaine peale üle wiida-

ma, ja metsade põletamine peaks igapidi wähenema.

Sellesama küttekomitee juures, millest ma enne rääkisin, on ilmsiks tulnud väga palju korratusi. Kui teie raudteed mööda sõidate ja waatate neid turbahunnikuid, mis raudtee ääres seisawad, siis, ma arwan, pidi nii mõnigi raudteel sõitja juba ammu ütleva, et need turbad on raudtee ääre seks pandud, et nad ära põleksid, (M. Martina (sd.) kohalt: Kuulge, kuulge!) ja, nagu teate, nüüd nad põlewadki. Arusaadaw on, kui selle küttekomitee ametnikkude hulgast siit ja sealt neljasaja inimese hulgast 40 warast kinni on püütud, ja kui riigikontrolöör tõendab, et wõimalik on olnud ainult suuremaid otsida, wäikeste peale aga ei saa praegu tähelpanu pöörata, — et siis otsusele peab jõudma, et kuritarwitus meie majanduslistel aladel otse häbemata suur on. (M. Martina (sd.): Kuulmata häbematus!) Kui nüüd kuritarwitused nii suured on, siis ei wõi tõesti kahelda selle juures, et turbaid maha ladudes mõeldakse: „las põleda mõned rõugud maha, siis on raske kontroleerida ja walitsusel selgeks teha, kui palju meie ära warastanud ehk wõltsinud oleme tööstuse wiljakuse mõttes.“ (Segased wahelhüüded sotsiaaldemokraatide keskel.)

Juhataja A. Kerem: Pälun kohatade pealt mitte rääkida.

Chr. Kaarna (töer.): Wabadussõja ajal paistis kõigile, et meie rahwas kirjeldamata suurt tahtejõudu awaldab, et tal tõesti wõitlemiseks ja püstitäämiseks jõudu ja tahtmist on; kuid just selle järele, mida normaalsematesse oludesse ja tingimistesse meie jõuame, seda enam hakkab teatud ringkondades, organisatsioonides ja kõrgemates asutustes, ka ministeeriumides loid olek ja aeglane asjaajamine walitsema. Ma kõnelesin alguses wäikestest asjadest just sellepärast, et näidata, et kui wäikeste, kuid siiski silmatorkawate asjade peale tähelpanu ei juhita, siis annab see tõesti tunnistust loiuist olekust. Niimoodi meie edasi ei jõua, wõetagu eelarwesse kui tahes suured summad. Sajadmiljonid ja miljardid ei aita, waid siin on tõesti tarwis kindlat käeliigutust, walitsuse wõimu maksmapanekut ülekohtu ja kelmuse kordaldamise sihis. (M. Martina (sd.) kohalt: Moraali kapitaali on waja.) Ainult sel teel wõime meie oma eelarwet tulewikus kärpida, aga mitte mingisugusel teisel teel. Iseenesest mõista,

wankumata nõudmiseks olgu ja jäägu, et meie suure hoolega tööd peame tegema. Kui igaüks tahab tööd teha, ja õiguslikes riigis peaks töötamine suur olema, siis on juba väljawaated paremad, kuid selle juhtijaks olgu kindlad käeliigutused ja, ma ütleksin veel edasi, tõsised kurjategijate karistamised. Parem oleks, kui ei tarwitseks siin rääkida mõne Kaewu arreteerimisest, küll aga wõiksime sellega leppida, kui mõni suure riigiwaras kõlguks wõllas. Ma usun, et mõne üksiku häwitamine oleks õpetuseks teistele, kellel on ka kalduwused sinna poole.

Uheks iseloomulikuks nähtuseks on veel see, et sellest hoolimata, et meie hulk aega juba enam-wähem normaalsetes tingimistes elame, ometi veel ei tea, kes ühte ehk teist asja peaks ajama. Tuleb isegi niisuguseid juhtumisi ette, et kui meie riigile mõni arwe tasumiseks ette pannakse, siis ründab see paber ühest ministeeriumist teise ametkonda, käib aasta ehk kuud sedamoodi ringi, enne kui otsusele jõutakse, kes seda maksuma peab. Ma ütlen, sellega wiidetakse häbemata palju aega ära. Ma järeldan sellest, et see, mida me kõige esiti Wabariigi Walitsuselt nõudma peame, on see, et ta kiire korras, wõimalikult lähemal ajal, koosseisude äramääramise küsimuse ära otsustaks. Sellest meie mööda ei wõi pääseda, sest ilma ministeeriumide korralduse ja asutuste koosseisude kindlaksmääramiseta ei ole meil wõimalik neid puudusi kõrwaldada, mis korrapäraliselt ja kiirelt töötamist takistawad, ja ametkondade liig kaugele ulatawat mõju ka tulewasesst eelarwest ära jätta. Arwan, et rahwaesitus sellekohaste seaduste ja määruste väljatöötamiseks, asjatundjate tööjõudude palkamiseks tarwilist krediiti ei keela. Asjatundjad, kes wõiksid tarwilikud korraldused välja töötada, peawad leiduma. Kahjuks ei ole aga walitsus selles mõttes mingisugust algatust teinud. Aga ma ütlen ka, et kui meie walitsuselt palju nõuame; kui meie temale suuri kohustusi peale paneme, siis on meie kohus selle eest hoolt kanda, et walitsus ei oleks mitte ühe päewa, ühe nädala, ühe kuu tarwis. Meie peame sinna poole püüdma, et walitsus oleks püsiwam (M. Martna (sd.) kohalt: Walige kohe eluks ajaks!) Kahjuks olete wiibinud — meie põhiseadus seda ei luba. (O. Gustawson (is.) kohalt: Kuningas kas sisse pista!) Ma wõiksin herra Martna'le praegu wastata, et üks endine minister, kes teile õige lähedal sei-

sis... (M. Martna (sd.) kohalt: Kas Teile ka?) — isiklikult küll, aga mitte waadete poolest, — tähendas ühes linnas oma ametlikul wastuwõtmisel, kui uus walitsus oli moodustatud ja temale õnne soowiti, muuseas järgmist: „Peaks see walitsus ometi kauem püsima. Mina tahan ka kaasa aidata, et walitsus enam kauemaks püsima jääks, kuid ma kardan, et minu partei taktilistel põhjustel mind ära kutsub.“ Ma kordan, meil on sagedasti nõnda toimetatud, et mõni partei taktilistel põhjustel oma ministri ära kutsub. Mina arwan, meie peame walitsusele niisuguse jalgealuse andma, et tema mitte ainult tänapäewa jaoks ei oleks ja et ikka ja jälle mõni eksitus tema tööd ei takistaks. Aga seal juures on erakondade kohus, ma ütlen kõikide erakondade kohus, — kui walitsus eksitusi teeb, — temale sel puhul tött ütelda, mitte aga kitsais rühmahuwides „taktilisi wõtteid“ teha. Meil on sagedasti toimetatud ja toimetatakse erakondlistes huwides. (M. Martna poole:) Ma ei ütlen seda mitte üksnes Teie erakonnale. (M. Martna (sd.) kohalt: Meie erakonnale see ei kõlbagi. Näer.)

Nüüd edasi, mis puutub wõimalusesse ehk tahtmisesse seda eelarwet kärpida ehk suurendada, siis puutume ületüdiselt niisuguste raskustega kokku, kus seda mitte teha ei wõi. Noh, näituseks, kärpimised nendel juhtumistel, kus krediidid riiklistes huwides juba välja on antud. Ei wõi ju, näituseks, Riigikoguhuone ehituse krediiti maha kustutada ehk kärpida, kui juba paar aastat on ehitatud ja, arwatawasti, tulewal aastal ehk eeltulewal aastal hoone walmis saab, ja suuremad kulud juba on tehtud. Ei ole ju ka wõimalik maha tõmata krediiti riigiwanema maja ostmiseks, sest maja on ostetud. (Wahelhüüe: Kuigi mädanenud!) Mina olen ka kuulnud, et see maja ei ole hea, et temal on wead ja praod, kuid ometi wõin ma ka seda öelda, et selle hinna eest, millega see maja on ostetud ja mis tema remonteerimise peale läheb, wõib temast igal ajal lahti saada. (Wahelhüüe: Eksite kõwasti.) Niisamuti ei ole ka wõimalik tuntud kaubaagentuuri — „Erkati“ krediidist lahti öelda, tema likwideerimine nõuab teatud aega. Kui meie kõige parema tahtmisega tema summast kriipsu läbi tõmbaksime, siis tuleks sellest veel suuremad kahjud. Sellepärast peawad ka need summad jääma, et oleks wõimalik aineid ja kaupasad, mis meil seal olemas, ära müüa enam-wähem kahjutalt, ja asju

korralikult lõpetada. (Wahelhüüe: Niisuguseid summasid eelarwes ei ole.) Seal siiski veel töötakse, kõik ei ole veel surnud.

Teiselt poolt ei ole aga võimalik, isegi kõige parema tahtmise juures eelarwesse wõtta summasid niisuguste ülesannete teostamiseks, mis minu ja meie rühma arwamise järele tingimata peaksid rohkem tähelepanu leidma. Muuseas on, näituseks, haridusministeerium nõudnud Wabariigi Walitsuselt krediiti koolimajade kordaseadmiseks. (Wahelhüüe: Ei ole nõudnud.) Ma kinnitan, haridusministeerium on krediiti nõudnud, aga walitsuse eelarwekommisjon on selle summa — 63 miljoni marka — eelarwes maha tõmmanud. Haridusministeeriumi eelarwe alamkommisjon otsustas selle summa uuesti eelarwesse wõtta, kuid täiendatud rahaasjanduse komisjon ei pidanud seda võimalikuks, põhjustel, mis minu arwates ka väga mõõduandwad on, sest haridusministeerium, kes teatud summat küsis, ei ole kahjuks wälja töötanud mingisugust kawa selle kohta, kuidas ja kui pika aja jooksul ta ehitusi läbi wiia mõtleb, kellele ja missugustel tingimistel nimelt laenu ehk toetust anda. Kui riigi poolt omawalitsustele koolimajade ehitamiseks toetust ehk laenu antakse, siis peawad seal teatud wahekorrad loodama, tulewad tingimised wälja töötada, aga ilma selleta ei saa laenu anda. Siin puudub nimelt see alus, millest peaks algama, ja kui Riigikogu wõtaks selle summa täiendawalt eelarwesse, siis — nii paistab minule — ei suuda haridusministeerium selle 63 miljoniga tänawu aastal midagi ära teha, ehk kuigi ta midagi teeb, siis tarwitaks ta selle raha otstarbetult ja juhusliselt ära, see juhusliselt toimetamine on meie riigis nii mõneski asjas õnnetuseks olnud, siin vähemalt ei tohiks seda mitte lubada.

Kõige selle tõttu, et meie eelarwe läbiwaatamine sünnib hilja, et enam kui pool aastat selle eelarwe järele on elatud, ei saa meie, nagu ma juba ütlesin, sealt summasid maha tõmmata, isegi vähendada mitte, — sealt, kus rahwaesituse arwates peaks kriips peale tõmmatama. See näitab jälle, kui tarwilik on riigi eelarwet õigel ajal läbi waadata. Pean uuesti ja iseäralise rõhuga seda toonitama, ja usun, et walitsus seda tõsiselt wõtab, ning riigi sissetulekute ja wäljaminekute eelarwe Riigikogule õigel ajal esitab.

Üksikute ministeeriumide tegewust waadates ja hinnates, paistab mulle kõige pealt, et meie õiguslist korda veel küllalt

ei ole suutnud kindlustada, et meil on väga suured puudused õiguslise korra austamises ja õiguse mõistmiseks. Ma saan aru neist raskustest, mis on olnud ja veel praegugi on meie kohtuministeeriumil. Ma tean, et seal on püütud nii mõndagi ära teha, kuid ometi ei ole asutud kohtu tegewuse kiirustamisele ja kohtute kättesaadavaks tegemisele, ei ole ilmutatud täit jõupingutust ja kõik võimalusi ära tarwitatud. Wangimajade walitsuse eelarwet läbi waadates selgus, et meie wangimajades on wõrdlemisi õige palju inimesi kinni ja nende seas, — sel korral oli üleüldine arwist umbes 2800, — nende hulgas on enam kui $\frac{2}{3}$, s. o. umbes 2000, kes eeluurimise all kinni istuwad. Eeluurimise all kinni istujate % on liig suur wõrreldes nendega, kes kohtu poolt kinni on mõistetud. Mispärast see nõnda on? Sellepärast, et meie kohtuministeeriumil, tema kohtunikudel ja kohtuuriijatel liig palju tööd on, et nende arw liiga wäikene on, selle kurjategijate arwu kohta, kes Eesti riigis nüüd igalt alalt päewawalgele tulewad. Ma ütlen aga, kui meil võimalik oli suurest waenlasest jagu saada, kui seal juures äärmiselt tõsiselt jõudu pingutati, kui meil õigus oli isamaa kaitseks inimesi mobiliseerida ja neid frondile saata, siis, ma arwan, peaksime meie ka teisel alal, sel alal, kus tarwis on õigust maksma panna, kõik võimalused ja abinõud ära kasutama, olgu kas wõi mobiliseerimise õigust tarwitama. Ma ütlen, meie kohtuuriijad ei jõua läbi waadata neid suuri aktide hulkasid, mis lasuwad praegu nende kantseleides. Sajad inimesed istuwad kuude kaupa, mõned isegi üle aasta ilma üle kuulamata wangimajades. Määratagu erakorralisi summasid, tehtagu mis tahes, wõetagu õigusteadlasi, kohtutöö ja seadusetundjaid ametisse, kas wõi mõneks ajaks, ja lastagu seismajäänud aktid läbi waadata ja ära otsustada, sest on ju kindel, et mitte kõik need, kes eeluurimise all kinni istuwad, süüdlased ei ole. Seda on alati ette tulnud ja tuleb ka nüüd meil ette, et süüta inimesi on kinni wõetud, ja kui nüüd uurimine nii aeglaselt edeneb, siis on tõesti kahju neist inimestest, kes mõnesuguse õnnetu juhtumise läbi trellide taha on sattunud. Aga wangide kinnihoidmine teeb ka riigile kulu, sest iga wangi wahtimine ja tema toitmine maksab riigile kaunis suuri summasid. Ma ei näe siin aga mingisugust algatust. Ma ei saa aru, kuidas tahab kohtuministeerium praeguste koosseisude juures neid asju lahendada, temal käib see üle jõu. Siin tulewad sellepärast erakorralised abi-

nõud käsile võtta, teisiti ei saa. (J. Uluots (põl.) kohalt: Pärissõige.) Ma ütlesin, kui võidi ja võidakse riigikaitset korralikult organiseerida, miks ei suudeta siis sel alal sedasama teha, s. t. õiguslist korda täies ulatuses maksma panna. Töötatagu sellekohane seadus välja, pandagu kas wõi kõik juristid kas wõi kaheks-kolmeks kuuks sinna tööle, aga asjad tulewad läbi waadata. Inimesi ei wõi kuude ja aastate jooksul ilma süüdistuse ette panemata kinni pidada. Nii mõnedki kõngewad wangimajades ära, igauhe terwis ei ole mitte nii tugew, et tema suudab kuud ja aastad seal wastu panna. Ma ei taha mitte öelda, et meil wangide toitmine halwem on, kui kusagil mujal endisel ajal oli ja praegu on, aga see toit on ikkagi wangi-toit, seda peaks igauks teadma. Inimene wõib ju sellega hädawaewalt hinge sees hoida, mõni hing tahab aga natukene rohkem süüa saada, kui seal antakse. Peale selle tuli weel kohtuministeeriumi eelarwe juures ilmsiks, et asutus, nimelt Harku kolonii, kuhu kokku on koondatud noored, alaealised eksijad, ja mis pidi kaswatusmaja olema, — et see on ka wangimaja ja weel halwem wangimaja, kui mõned teised siin linnas, kus täiealisi kurjategijaid kinni hoitakse. Selle asutuse ümberloomiseks tema otstarbe kohaselt peab kohtuministeerium omale krediiti nõudma, seda aga siinemaale tehtud ei ole. Ei wõi ju lubada, et juhusliselt sinna sattunud poisikesed, kelledest üks wahest teise noa ära wõtnud, teine kusagil aknaruudu puruks löönud, et need lapsed paisatakse ühte hunnikusse wanemate poisikestega, wõrdlemisi kaunis wanadega, kellel õige tume minewik on, kes on mõrtsukatöösid korda saatnud, j. n. e. Nemad on seal kõik ühes, ja need wõrdlemisi wähelangenud poisikesed, kelledest weel asja wõiks saada, — need on lihtsalt õppimas, kuidas kuritegusid teha.

Kõigesuurema summa meie eelarwest, millest ka juba on räägitud, wõtab sõjaministeerium. Ma ütlen, meie rühm tõmbaks sellele summale heameelega kriipsu peale, ja ma usun ka, et teised rühmad, kes riiklisel alusel seisawad, sedasama teeksid. Sõjakoledused ja kahjud on kõiki rahwaid ära ehmatanud ja kohutanud, ja ma arwan, et meie ajal wäikses Eestis ei peaks militarismi poolehoidjaid sugugi olema. Kuid kahjuks on neid aga olemas seal pahemal tiival, kes meile juba ühe wereuputuse töid ja teist wereuputust weel teha tahaksid. Et seda uut wereuputust ära hoida,

selleks on tõesti isamaakaitsejaid, Eesti wabariigi iseseiswuse kaitsejaid, sõjawäe näol, tarwis. Ma arwan, et kui teie, — kommunistid ja iseseiswad sotsid, — sõjaplaanidest loobuksite, — ja wäga palju oleneks see just teist, — siis wõiksid need kulud vähemad olla, ja mitte ükski siin, waid ka siseministeeriumi eelarwes, mis neelab ära kaunis suured summad. (J. Piiskar (is.): Andke wähepakumise teel meie kätte!) Waadake nüüd, Teie südametunnistus ei ole puhas. — Sõjaministeeriumi eelarwes leiame korralisteks kuludeks 1 miljard 480 miljoni, seejuures peame aga ütleva, et see summa iseenesest ei räägi weel mitte midagi. Kui need haawad, mis sõda meile on löönud üleüldiselt ja üksikutes kohtades, niihästi wäikestes taluhurtsikutes kui ka linnades, arwesse wõtame, siis on see palju suurem, kui see 1 miljard ja 480 miljoni. Siis on weel teistes eelarwetes summasid sõjahawade katmiseks. Wõtame, näituseks, töö- ja hoolekandeministeeriumi, sealt näeme, et eelarwes sõjainwaliidide ja nende perekondade pensioni peale on küsitud 35 miljoni ja lubatud 33 miljoni. Siia ja sinna abiandmiseks kulub weel miljoniid, mis lähewad ka sõjaajal löödud haawade parandamiseks, wõi tasuks teistele asutustele selle töö eest, mis tehakse Ameerika abi wäljaandmise juures. Ma ütlen, neid wäljaminekuid peame kandma just sõja tagajärjel ja sellele summale: 1 miljard 480 miljoni, tuleb, — kui kõiki kaotusi, waranduste ja wäärtuste häwinemisi arwesse wõtame, — weel sadasiid miljoniid juure. Kui meie waatame weel ka kõiki neid kohustusi, mis omawalitsuse asutused sõja läbi kannatanud inimeste tarwis peawad kandma, siis, kõige selle järele, peab küll ütleva, et meie riik peab edaspidi igatahes sellest summast, s. o. sõjawäe ülespidamise kuldust, lahti saama, ja ma usun, et rahwuwaheline seisukord tõesti niisuguseks muutub, et meil ei tarwitse tulewikus sõjaministeeriumi ülewaltpidamiseks niisuguseid summasid anda. Ehk olgu siis niipalju, kuipalju meil piiriwalwurite ülewaltpidamiseks tarwis läheb. Sest pahandused wõiwad tekkida kontrabandi sisse- ja wäljaweost ja muuseas ka sellest õnnetust piiritusest, millest siin wäga palju on kõneldud, nii et sekelduste ärahoidmiseks piiriwalwet ka tulewikus tarwis on.

Agas ühtlasi tahan ma weel tähelepanu juhtida üksikute tegelaste-wõimukandjate omawoli peale, mis õieti iseäralise erandina wälja paistab sõjaministeeriumi üksikute tegelaste juures, wõrreldes teiste

ametkondade juhatajatega. Waadake, kui algas suur Wene rewolutsioon, siis — nagu teie wist wäga hästi mäletate — oli wäga palju inimesi, kes kõige pealt tormasid nende kallale, kes pagunid kandsid. (N a e r.) See oli sellepärast nõnda, et laiematel rahwahulkadel oli suur rahulolematuse teatud aukandjate wastu; ja meil, kahjuks, püüawad mõned üksikud suuremad wõimud ka niisugust rahulolematust rahwa seas äratada ja luua. Waadake, mul on muuseum üks wäljalõige „Tallinna Teataja“ nr. 137, mis räägib sellest, et kui kohus ühe garnisoniülemale korterist wälja mõistnud ja kui kohtupristaw otsuse täitmiseks kohale läheb, siis saadab garnisoniülem patrulli majasse ja ei lase kohtuotsust mitte täide saata. Ma wõtsin selle ühe näituse tõenduseks kaasa, aga ma tean palju niisuguseid juhtumisi, et meie üksikud sõjawäe wõimud ei painuta endid mitte kohtuotsuste alla. Ma nimetan weel ühte juhtumist, kus ühe linna omawalitsus keskwalitsuse käsul sõjaajal pidi teatud asutusi ewakueerima. Ewakueerimise läbiwiimiseks seati mõnikümmeid wersta linnast eemal maja korda, pandi aknad-uksed ette ja tehti muud, mis waja oli. Siis tuli aga teatud ülemus ja wõttis need majad omawalitsuse käest ära, seletades et strateegilistel põhjustel mitte lubada ei wõida, et sinna üks ehk teine asutus asuks. See oli wara kewadel, kui lumi alles eulama hakkas. Kui aga päike juba rohkem paistma hakkas ja ilmad ilusaks läksid, siis asus see ülem oma staabiga ise sinna majadesse elama, kuna aga asutused, kelle jaoks majad korraldud said, sinna mitte sisse minna ei wõinud — „strateegilistel“ põhjustel!... (W a h e l h ü ü d e d p a h e m a l t p o o l t : K a s s e e o l i N a r w a j u u r e s ? K a s s e a l w e t t k a o l i ?) Oli, kus ta oli, aga fakt on niisugune. Mispärast ma niisuguste asjade peale tähelepanu juhin? Waadake, need isandad wiidawad jälle aega ja takistawad tööd, kohtupristawid ja politsei peawad päewad, isegi nädalad niisuguste üksikute inimeste pärast ära raiskama, ja kõige selle juures rahulolematust aina suureneb ja suureneb. See ajaraiskamine näib iseenesest küll wäike asi olewat, aga ta on siiski tähtis. Kui meie demokraatlikes riigis nüüd, rahuaajal, kus meie õiguslist korda enam-wähem wigadeta teostama peame, niisugused nähtused ette tulewad, et üksikud garnisoniülemad kohtuotsuseid mitte ei täida, waid patrullid kohtupristawile ja politseile wastu saadawad, ja neid asju sallitakse, siis peame kõik

tegema, et süüdlasi kõwasti karistataks ja need wäärnähtused kaoksid. Ma jään lootma, et meie walitsus nüüd ometi ka sel arwamisel on, et niisugused nähtused meie sõjawäes ette tulla ei tohi, ja kui niisugused juhtumised ette tulewad, siis omawolitarwitajaid ülemusi kõwasti karistatakse.

Meil armastatakse ikka wäikseid wargaid karistada, kuid ma ütlen, et waja kõrgematest warastest peale hakata, siis kaob ka rahulolematust rahwahulkade seas... (P a h e m a l t p o o l t : P a l u m e , p a l u m e !)... kaob kuritegewus riigimajapidamises ja meie wõime oma järgmist eelarwet parandada. (M. Martna (sd.) kohalt: Teie naeratate?) Herra Martna, Teil on alati hea meeolu olnud, miks siis mina, kui noorem, wabest ka ei wõiks muigada. (N a e r.)

Edasi, tahan ma peatada põllutööministeeriumi juures. Mulle paistab, et sellele alusele, mis Asutaw Kogu on pannud, mitte just otse wastu ei töötata, kuid sellel alusel edasiminemist püütakse iseäraliste konksude wõi haakide abil nagu takistada. Mulle paistab seal aktiivsuse asemel midagi muud silma. See on asja wenitamise ja see wenitamine läheb ikka laialisemaks ja laialisemaks, passiivsus kasvab ja kasvab. Ma ei taha mitte sellest rääkida, kas meie maaseadus hea wõi halb on. Temal on palju poolehoidjaid ja ka palju wastaseid. Kuid ma ütlen, mis kord on otsustatud, mis rahwa tahtmine kord läbi on wiinud, selle läbiwiimisele ei tohiks walitsus mitte tõkkeit teha, seda enam, et meie maaseaduse teostamine suuremal määral juba läbi on wiidud. Kui maareformist $\frac{2}{3}$ wõi $\frac{1}{3}$ juba teostatud on, siis ei tohi selle $\frac{2}{3}$ wõi $\frac{1}{3}$ jaoks enam uut korda looma hakata. See peaks arusaadaw olema, et sarnase asja nii teatud otsast poolekslõikamine on wäga halb abinõu ja mitte asjasse parandust ei too. (J. Uluots (põl.) Jagamine iseenesest ei ole ju weel reform.) Jah, sellest ma just tahan rääkida, et jagamine ei ole reform. Ma tahan öelda seda, et meil ei ole kahjuks asunikude eest küllalt hoolt kantud. Eelarwet läbi waadates leidsime meie sealt, wist rahaministeeriumi erakorralises eelarwes, ühe summa, 30.000.000 marka, mis asunikudele põllumajanduslise laenu andmiseks määratud. Kui meie nüüd waatame maaseaduse teostamiseks wäljaantud määrusi, siis näeme, et määrused kõnelewad, et asunikudele antakse põllumajanduslist laenu ühistegeliste rahaasutuste kaudu. Tähen-dab, riik on oma peale laenuandmise kohus-

tuse võtnud, kuid maaseaduse teostamise juures eelmisel aastal ei ole laenuandmisest juttugi. Antakse küll n.n. põllumajanduslist inventaari, kuid siin määrustes on jutt otsekohe rahalisest laenust, mis aga kahjuks andmata jäetakse. Alles käesoleval aastal on, nähtavasti suurte nõudmiste peale, rahaministeerium ja põllutöoministeerium suutnud teha mingisuguse kokkuleppe 30.000.000 peale põllumajanduslikeks laenuks. Kuid see kokkulepe on õige iseäralik. Ma ei mäleta enam hästi, kuidas need tingimised detailides seal olid, kuid seda mäletan, et seal muuseas on öeldud, et asunikud, kes hobuse on saanud, rahalist laenu enam ei saa. Kuid hobuste hulgas, mis asunikudele anti, oli, nagu igaüks teab, palju kärnaseid ja tõbiseid, mis warsti peale asunikule üleandmist ära kärwasid. Kuid määruse järele ei saa need asunikud nüüd enam rahalist laenu, nõnda et välja tuleb, et nad riigilt ülepea fakti- list toetust ei ole saanud.

Siis, räägitakse edasi neis tingimistes, et asunik, kes on saanud inventaari kuni $\frac{1}{4}$ normaaltalu inventaarist, ja selle inventaari hulgas hobune puudub, võib saada laenu kuni 20.000 marka (M. Martna (sd.): *Ku i p i k a a j a p e a l e ?*) 5-e aasta peale. Minul on võimalus olnud tähele panna ringkonnawalitsete poolt väljaantud tunnistusi selle $\frac{1}{4}$ inventaari saamise kohta. Neis on öeldud, et see ja see asunik on saanud 2 paari loomaketta ja 4 kärbist jne. (N a e r.) See asunik, kes loomaketta ja 4 kärbist on saanud, ei ole enam õigustatud 20.000 laenu saama, kuigi saadud „inventaar“ on vähem $\frac{1}{4}$ normaaltalu inventaarist. (M. Martna (sd.): *K a s t õ e s t i w ä h e m ?*) No, mina arwan küll, et vähem. (N a e r.) See asunik aga, kes neid loomaketta ja kärbiseid ei saanud, on õigustatud saama laenu 50.000 mk.

Neid asjaolusid silmas pidades peaks nüüd tungiwalt nõudma, et asunikudele põllumajanduslike laenuandmise suhtes rohkem ära tehtaks, kui põllutöoministeerium senni on teinud. Mina isiklikult katsusin eelarwe arutamisel seda summat suurendada ja tegin rahaasjanduse komisjonis ettepaneku seda 50.000.000 marga peale kõrgendada. Ettepanek leidis poolehoidmist, ehk temale küll esialgu palju vastu räägiti, ja nii lisati pärastpoole endisele, eelarwes ettenähtud laenusummale 20.000.000 marka juure, ja ma loodan, et Riigikogu seda summat mitte kärpima ei hakka. Sellest summast on üle 20.000.000 juba välja antud ja hulk tahtjaid on veel

olemas. Kuid nende õnnetute hobuste pärast ei anna ringkonnawalitsetjad asunikudele tarwilisi tunnistusi mitte välja, nagu näituseks Pärnumaal, — ei mäleta missuguses ringkonnas nimelt, wist Saardes, — kus ükski asunik absoluut laenu ei saa, sest õnnetuseks on nemad hobused saanud. Wõrdlemisi läheb see laenudeandmine, operatsioonide läbiwiimine riigile wähe maksma. Praegu lähewad asunikkude kätte summad 8%-ga, tähtaeg on 5 aastat. (P a h e m a l t p o o l t: W õ i o d a w !)

Sellest 8% langeb 2% ühistegeliste rahaasutustele wahetalituse kuludeks. (P a h e m a l t p o o l t: N o j a h !)

Ei wõi ju ütelda, et see palju oleks. Kui riik laenude wäljaandmiseks oma asutuse looks, siis tõuseksid kulud igatahes mitmekordseks. Kogu see töö tehakse nüüd rahwapanga korraldusel ühistegeliste rahaasutuste poolt wäga odawalt ära, halbtus selle juures on aga, et paljud asunikud wõimatute tingimiste pärast laenust ilma jääwad. (A. Schulbach (töer.) kohalt: Nad said ketid.) Praegu toimetawad neid wahetalitusi wist 42 ühistegelist laenuasutust. Mina arwan, et neid asutusi lähemal ajal juure tuleb. Laenusid on senni saanud natukene enam, kui 700 asunikku. Tahtjaid on aga palju rohkem; paljudel on aga nende hobuste asja pärast ringkonnawalitsete poolt tunnistuse saamise võimalus laenusaamiseks ära wõetud, ja seega ei ole see asi kaugemale edenenud. Jääb soowida, et see hobuste asi paremini saaks lahendatud, ja ma tahaksin uskuda, et herrad põllutöö- ja rahaminister selles asjas kokku lepiwad, et nendele hobustele kuidagi moodi kriips peale saaks tõmmatud ja kaht loomaketti $\frac{1}{4}$ inventaariks ei loetaks. Selle läbi awaneb võimalus laenu wälja anda. (M. Martna (sd.): *A g a n ü ü d o n s e e t ä h t i s a e g m ö ö d a s .*) Asnikkudel on igal ajal laenu tarwis. Nemad on alles ehitamise hoos ja sügisel jätkub selleks küllalt aega. Selles asjas peaks tingimata wastu tuldama. Kahjuks ei olnud mingisugust rahaasutust, kes kohustatud oleks olnud nende laenude andmist teostama. Põllupank pidi likwideeritama. Õnneks wõttis rahwapank algatuse oma kätte. Ühistegelised rahaasutused, kes rahwapangaga ühenduses on, on üle maa laiali, neid tuleb iga kihelkonna peale, ja nende kaudu laenude kättesaamine, oma kodu lähedal, on kerge. Kui aga oleks ainult üks koht, kes raha wälja annaks, kuigi ta summad maakonnalinnadesse saadaks, siis peaksid inimesed mitmekümnete ja sadade

werstade tagant raha järele minema, mis ju liig kulukas oleks. Sellepärast peab praegust korraldust kiitma, seda enam, et maapanga asutamine ülesaamata raskustega on ühendatud. Nii kaua, kunni uus tee ei ole leitud, tuleb asunikudele laenu saamist just ühistegeliste rahaasutuste kaudu võimaldada.

Siis peab veel rõhutama, et pahesid maakorralduse alal on veel väga palju. Ühe peale tahaksin ma Wabariigi Walitsuse tähelepanu iseäranis juhtida, see on, et meie endiste mõisamaa rentnikkude teadmatuseni segane seisukord saaks parandatud. Wiimaste seisukord on sellepärast väga halb, et maad alluwad põllutöministeeriumile ja metsad, isegi wõsukesed, — metsade peawalitsusele. Tuleb välja, et ühe ja sellesama talukoha peal on 3—4 peremeest: rentnik, kes põldu harib, põllutöministeerium, metsade peawalitsus, jne. Selle õnnetu rentniku seisukord on niisugune, et tema oma heinamaa pealt ei tohi isegi pajupõõsaid maha raiuda. Isegi äramädanenud puud jääwad koristamata, sest metsawahnt käib ringi ja ütleb, et puutada ei tohi. „Kui puutud, siis lähed warguse pärast kõrge kohtu alla“. Niisuguseid wäärnähtusi tuleb palju ette. Metsade peawalitsus... (W a h e l h ü e p a h e m a l t p o o l t : M e t s a d e p e a w a l i t s u s e l e i o l e p e a d.) ...peaks ometi kord niisugused korraldused maksma panema, mis endiste mõisatalude rentnikkude seisukorda parandaks. Ma ei saa aru, kuidas metsade peawalitsus ilma peata on, sest igal asutusel on oma pea ja sellelt pealt nõuame meie, et wastawad korraldused mitte tulemata ei jää. Inimesed, kes aastakümnete jooksul metsast põletis- ja ehituspuid on saanud, ei tohi nüüd sealt lepa witsagi wõtta! Sarnane seisukord peab kaduma. Mõõda minnes rääkisin ma sellest, mis kütteainete keskkomitee tegewus meile on annud, et seal kuriteoliselt lohakkalt asju on aetud ja et kuritarwitusi meie asutustes üleüldse palju on olnud. Kui meie nüüd vaatame, kus need kuritarwitused kõige enam ette tulewad, siis näeme seda, et seal, kus kõige enam majanduslisi üksusi on, — ja mitte ainult seal, kus neid kõige rohkem on, waid just seal, kus nad kõige rohkem laokile on. Seal, majanduslistel aladel, on wargusi palju, lukustatud üksuste ligi päästakse aga vähem. Ja sellepärast arwan mina, et niisuguste majandusliste asjade juhtimine peaks teisiti organiseeritud olema. Ma arwan, et siin peab eraalgatusele rohkem õigusi andma

ja riiklised ettewõtted tuleks, kui mitte praegusel ajal, siis lähemas tulewikus, täiesti ära kaotada. (J. Uluots (põl.) kohalt: Seda noteerime.) Teiseks, et kuritarwitused praegusel ajal ikkagi weel tõusewad, — langemisest ei wõi juttugi olla, — siis tahaks nüüd uskuda ja lootada, et meie riigikontroll ennast õieti tugewal mõõdul maksma paneb. Ja sealjuures ei tohi riigikontroll seda mitte lubada, mis kuuldawasti võimalik on olnud sõjaaajal, kus tihti juhtus, et nii mõnedki aktid, mis peegeldasid suuremaid kuritarwitusi, ära kadusid, läksid kuhugile kalewi alla. Ma usun, et meie riigikontrolloör praegusel ajal seda mitte ei luba. Iga mees, kes kurja on teinud, peab oma palga saama.

Rohkesti on räägitud siin meie politseist, mitte ainult eelarwe arutuse puhul, waid seda küsimust on käsitatud peaaegu igal Riigikogu istumisel, iseäranis arupärimiste läbiwaatamisel. Mina olen ka püüdnud andmeid koguda ja teateid korjata selle kohta, kas need süüdistused ja jutud, mis siit ja sealt tulewad, küllalt põhjendatud on. Kas meie politsei tõesti nii halvasti inimestega ümber käib, kas on see tõesti võimalik, et wangimajades, ja mitte ainult wangimajades, waid ka uulitsal on peksmisi ette tulnud? Ja nende andmete järele, mis ma kogusin, niisama ka üksikute, politseiasjale lähedal olewate inimeste seletuse järele, paistab, et meie politsei asi paraneb päewast päewa. Wõib olla, ma ei taha seda salata, on üksikuid kuritegusid ette tulnud. Kuid selle järele, mis siseministeeriumi poolt järjekindlalt tarwitusele on wõetud, on meie politsei, mitte ainult välispidiselt paranenud, waid ka tema kõlbline wäärtus on palju tõusnud. Hoolimata sellest, et politseiteenistus õieti raske on, et peale selle politseiametnikkudel oma eluga tuleb riskeerida, täidawad nad oma kohust wõrdlemisi hästi, vähemalt hästi wõiks öelda seda teades, et meil nii mõnelgi alal asjad mitte heas korras ei ole. Ja mis puutub kurjategijate püüdmisesse, siis näeme, et ka sellel alal politsei mitte tegewuseta ei ole olnud, et tema on pakkunud ja püüab pakkuda meile seda kaitset, mis meil sisemise korra kindlustamiseks ja julgeoleku kaitseks tingimata tarwilik on. Sellepärast ei waidle meie mitte nende summade wastu, mis lähewad selleks, et politseid warustada tarwilikkude riietega ja kaitseriistadega. Meie sisemine seisukord ei ole kaugeltki weel niisugune, et siin wõiks igal pool see, kes riigikaitse ja korra walwel on, siidi-

kinnastega wälja minna, waid temal peab kaitseriist kaasas olema enesekaitseks ja kurjategijate vastu wõitlemiseks. Ja selleks meie krediita ei keela. Ja need wäited äärmiselt pahemalt poolt, nagu oleks meie politsei korratu ja ülekohtune, nagu toimetaks ta kinniwõtmisi poliitilistel põhjustel, ilma igasuguse seadusliku põhjusega, — et need süüdistused kaugeltki mitte õiged ei ole. Eelarwekommissjonis eelarwet läbi waadates, selgus, et poliitiliste kinnioli-jate arw üleüldise arwu, 3000, hulgast kõigest 200 on. (H ü ü e p a h e m a l t p o o l t : R o h k e m.) Wõib olla, et 201 oli, seda ma kindlasti ei tea, kuid umbes selle ümber. Meie äärmine pahempool püüab aga tõendada, nagu istuksid tuhanded ja kümned-tuhanded ilma süüta wangis. Ei räägita mitte üksnes tuhandetest, kes wangimajades kinni olla, waid tehakse luulelugusid ka tuhandetest, keda igapäew Rahumäele weetawat. Igatahes wõin ma tõendada, et see seisukord mitte niisugune ei ole. Abinõusid wäärnähtuste kaotamiseks on tarwitatud. Nähtawasti püüab ka sisemini-teerium ja politsei juhatus kõiki abinõusid tarwitusele wõtta julgeoleku kaitseks ja wägiwalla kaotamiseks.

Oli terwe rida soowiawaldusi eelarwe kohta, on ka mõnesuguseid lahkuminekuid, kuid silmas pidades, et kõige sellega meie oma eelarwet kogusummas siiski muuta ei saa, oleme meie eelarwe wastuwõtmise poolt. Ja meie rühm ei taha eelarwe kiiret läbiwaatamist ja wastuwõtmist mitte takistada, teades, et uus eelarwe esitatakse Riigikogule wõib olla juba käesolewal aastal. Kuna meie nüüd tutwunenud oleme asutustega, nende korraldustega, siis loodame, et tulewases eelarwes wõime juba kaugemale ulatawamaid parandusi teha ja uuendusi teostada, iseäranis nende asutuste juures, mis reorganiseerimist tarwitawad, ehk ka mis meile mittetarwilikud näiwad olevat. Meie rühm ei ole iialgi asjata aega wiitnud ja ma ütlen ka praegu, et meie ei taha ka eelarwe läbiwaatamist lasta wiivitada ja toetame iga sarnast algatust, mis on sihitud sennapoole, et seda eelarwet, mis ka ühtlasi käesolewa aasta aruanne on, wõimalikult kiiremal läbi waadata. Mida kiiremal meie seda tööd teeme, asjata rääkimisi ära hoides, seda rutem suudame parandada halbtusi ja walmistada endid ette tulewa aasta eelarwe läbiwaatamiseks, mille puhuks tarwis on mõnesuguseid seadusi ja määrusi wälja töötada.

A. Hansen (is.): Kõige esiteks, herra Laidoner'i poolt antud tänutähe peale, pean ma järgmist teatama: Meie, komisjoni oma esitajat saates, oleme deklareerinud, et meie esitajad sinna kodanlist korda kaitsema ja lappima ei lähe, waid selleks, et teatawat informatsiooni saada.

Mis puutub õieti käesolewasse eelarwesse, siis pean mina niisama, kui kõik, rõhutama, et käesolewat akti tuleb wäga tähtsaks sündmuseks pidada, kuid mitte sellest seisukohast, nagu seda kodanlised herrad peawad, kes käesolewal juhtumisel kui wõitjad tagasi waatawad oma uute sihtide kättesaamises töölisteklassi kurnamiseks. Töölisteklassil on käesolewal puhul tähtis nimelt see, et käesolewa eelarwega esineb Eesti kodanlus esimest korda otsekoheselt töörahwa ette krediitide nõudmisega, esimest korda tuleb Eesti töölisel silm silma vastu seistes otsustada, kas sellele peremehele, kes selle krediitide nõudmisega esineb, raha anda wõi mitte. Käesolewal puhul tuleb tal aru anda, kellega tal tegemist on. Weel mõni aasta tagasi maksime meie maksusid Wene tsaaririigile ja tema opritshnikutele, seal juures iga rubla, iga kopikat wälja andes kiristasime meie hambaid ja hoidsime rusikat walmis, et seda äket korra enesest maha raputada. Kuidas on aga käesolewal juhtumisel lugu? Wene tsaar on ajaloo näitelawalt ära pühitud, käesolewal juhtumisel paistab meile, nagu oleksime meie oma õnnele ligemale jõudnud. Kuid ka nüüd peab töölisteklass waatama ja hindama, et ta sama tundmustega ja samas seisukorras maksusid peab maksma, nagu ta seda Wene ajal oli sunnitud tegema. Mispärast see nii on? Öeldakse, teie maksate nüüd maksusid Eesti demokraatli-sele wabariigile. Mina ütlen siin otsekoheselt, et karw on küll muutunud ja teine kuub on seljas, aga sisu on jäänud selleksamaks, mis ennegi. Ühed ja needsamad ahelad on töölisteklassile alles jäänud ja teda rõhub seesama kapitaali ike edasi. Wahe seisab ainult selles, et enne oli tema sunnitud, nagu seda tahetakse ütelda, wõõrale maksma, ja nüüd tuleb maksta ja orjata „oma mehele“. Ma ütlen seda jutu-märkides, sellepärast et ma tahan näidata, et wahe ainult selles on, mitte millegis muus. Waadake, sellest seisukohast peame meie hindama ja otsima abinõusid, et sellest seisukorrast ka lõpuks wabaneda. Töölisteklass ei ole weel orjusest wabanenud, tal tuleb kaua aega wõidelda ja wõidelda käesolewa wõimu vastu, niisama ka selle

wõimu poolt esitatud eelarwe wastu, kõigi käesolewate abinõudega ja wõimalusega. Nagu ma juba tähendasin, üteldakse, et praegusel korral on rahanõudjaks mitte enam tsaariwõim ega tema kaaslased, waid raha nõuab käesolewal juhtumisel ja korral Eesti „demokraatline“ Wabariigi Walitsus. Jah nii! Kuid walitsus, kes on töörahwa kulul ja töörahwa higi ja waewa kulul jätkamas sedasama töölisteklassi pressimist, kes on niisamuti maha rõhmas kõiki töölisteklassi wõitluse püüdeid paremate elutingimiste kättesaawutamiseks, sama wõim ja sama walitsus, kes iga parema palgatingimise nõudjat äraandjaks tembeldab ja sagedasti teise ilmagi saadab. Ei ole weel ununenud, kuidas on tekkinud see wabariik. Ma ei tahaks selle külje juures pikemalt peatada, aga et eile eriti paljud kõnelejatest läksid teisele pinnale, siis saan ma ka käesolewal juhtumisel seda seisukohta tarwitama. Meil ei ole weel kellegil ununenud, kuidas tekkis see nõndanimetatud Eesti demokraatline wabariik. Kõigil töölistel on teada, et see on tekkinud wõitluse hoos rewolutsiooni ajajärgus. Kuid see ei ole mitte, nagu herra Martna nimetas, rewolutsiooni sünnitus, waid kontrrewolutsiooni sünnitus. Meie näeme temas ajutist kontrrewolutsiooni wõitu töölisteklassi üle. Kui 1917 a. sündis Wene rewolutsioon, mil Wene töölistel tsaariwõimu kukutasid, siis sel ajal, kui praegustel wõimulolijatel, kodanlisel klassil, ei olnud weel ette näha tööliste rewolutsiooni edaspidist arenemist, neil ei olnud kindlasti ette näha, et wõim Wenemaal läheb töörahwa kätte ja siis ei rääkinud praegu wõimulolewad klassid Eesti iseseiswusest mitte sõnagi, waid hoopis selle wastu. Mul on käepärast dokumendid, ja ma arwan, et nad on laialistel huikadel ka selgesti weel mees, ilma et neid tuleks ette lugeda. Seesama herra, kes siit kõnetoolilt eile Inglise okkupatsiooni alusest Eestis seletas, kes sagedasti meid siit korrale kutsus, seesama, kes meilt sõnaõiguse ära wõtab ja meid ka tarwilisel korral koosolekult wälja laseb wiia, see herra oli Eesti liidu esitajana Wene wõimudele edasi annud Kerenski'le Tallinnas dokumendi, kus öeldakse, et Eesti rahwal ei ole mingisugust püüet erinemi-seks, waid ta nõuab ainult autonoomiat. Waadake, nii oli 1917 a. seisukord, kuid miks oli see seisukord sel korral niisugune ja miks on ta praegusel silmapilgul teisiti, on meile ka arusaadaw. Ma tähendasin juba, et weel ei paistnud wälja Wene

töörahwa rewolutsioon, kuid sel silmapilgul, kui see wõim töörahwa kätte läks, hakkas Eesti praegune „isamaaline“ kodanlus omale liitlasi otsima, telliti Saksa okkupatsioonile ja hiljem räägiti siin ka Inglise okkupatsioonist. Kuid nüüd, — iga töolist, kes ärksama ja agarama iseloomuga, tembeldatakse isamaa äraandjaks. Maha rõhutatud töölisteklass, igauks, kes nende meelegärele ei tööta, saadetakse Rahumäele. Ma ütlen, et see wõim, kes praegu walitsemas, on isamaad ära annud. See wõim, kes praegu walitsemas, on see, kes tööliste alla rõhub, needsamad herrad on kogu aja käsikäes töötanud Judenitsh'i ja Koltshak'iga ja on osa wõtnud Wenemaal tsaariwõimu maksmapaneku katsetest kunni Wene töölisteklass teda püssitiku abil sundis rahu tegema. Sellest seisukohast tuleb ka töölisteklassil seda eelarwet läbi waadata. See eelarwe, nagu ma juba tähendasin, on kaunis suur ja nendesamade ilusate sõnadega kaunistatud, kui kodanlise wõimu algus Eestis 1918 a. sügisel. Nende lubamistega, nende ilusate sõnadega saadakse klassiteadmata töölisi oma wõimu alla. See on seesama walitsus, kes 1918 a. Saksa okkupatsiooniga käsikäes töötas, mis Saksa okkupatsiooniwõimude lahkumise puhul wõimuse kätte saades töölisi alla surus.

Eelkõneleja, herra Kaarna, tähendas, et temale paistwat, et maaseaduse teostamine olewat passiivseks muutunud. Meie teame, et seda maaseadust ei taheta enam aktiivselt teostada, waid et see maaseaduse teostamine passiivseks on muutunud. Meie teame, milleks kodanlus suure suuga küll maad ja wabadusi lubab. Seda tegi kodanlus siis, kui tema seisukord kõikuw oli, seda oli temal selleks tarwis, et maha jääwaid töölistehulkasid oma mustade lipude alla koguda. Maaseadus, milles oldi sunnitud lubadusi andma, niisamuti ka töötawatele kihtidele 8-tunnilist tööpäewa, streigi, koosolekute wabadust ja muid demokraatlisi wabadusi. Seda tehti siis, kui oli ähwardamas töörahwa poolt rewolutsiooniline wõimu arenemine. Miks need asjad passiivseks on saanud, mida aktiivselt täita lubati? Kodanlus ühes sotsidega töötas ja lobises kogu aja, et maaseaduse läbi pidi waesem kiht maad saama. Kuid just waesem kiht on sellest ilma jäänud, temale pole seda antud. Kui mõni äärekene on mõnest hallparuni wõsust üle jäänud, siis on dekoratsiooniks ka maatamees sappa seatud. Kuid igale on kindel, et palja kätega maad ikka wõtta ei saa, maatamees on jäänud maata. Meie

teame väga hästi, kuidas on lugu maapan- kadega, ehk kuidas räägitakse, missugus- tel tingimistel laenusid antakse. Öeldakse, et see on nii ja nii, kuid meie sõduritel on eesõigus. Kuid meie teame igatahes, et waesemad sõdurid ilma maata on jäänud. Maad on saanud hallparunid ja nende kaaslased, ja maajagamine ja maareformi teostamine on muutunud aineks, mille pealt Eesti kodanlus soomust löikab. Eesti kodanlus tõuseb teiserahvuslist kodanlust tagandades selle asemele, ise sellesama paruni seisukohale, kuid, et tema on oma hingeelu poolest palju toorem ja jõhkram neist, kes rohkem arenenud, on tema veel ehtsam kurnaja kui wõõras oli. Waadake, selles seisab see wahe, see on see maasea- duse ja maareformi teostamine. Need mõisad, mis välja on antud ja igasuguste pulliühisuste näol läinud Eesti tõusikute kätte, on häwitatud, nende mõisade met- sad on laastatud, kultuurist ei wõi enam juttugi olla. Üleüldine hingeelu on siin tegutsemas, mis kogu meie tõusikute ma- janduslises elus, nii ka maareformi teosta- mises ilmsiks tuleb. Tahetakse wõtta, mis wõtta on ja tasku panna, mis tasku panna on.

Meie teame, kuidas on lugu 8-tunnilise tööpäewaga. Sellest ei ole midagi järele jäänud. Olgugi, ta on niisama, nagu ta wanasti oli. Peab tükitööd tegema, peab ületunnitööd tegema, kui sa tahad omale päewapalka teenida. See on 8-tunniline tööpäew.

Streigiwabadus! Kuidas on meil praegu streigiwabadusega, mis on sellest järele jäänud, mida sotsiaaldemokraadid ütlevad töölisteklassi kätte wõidelnud olewat. Ei, selle wõitles kätte Wene rewolutsioon, kuid Eesti kodanlus ühes sotsidega on selle ära häwitanud. Meil on streikimine sõja- kohtute ja kaagikohtutega keelatud. Meil streikida ei tohi. Kui meil mingisugune streik lahti pääseb, näituseks, palgastreik, siis räägitakse, et see streik on poliitiline, on wõimu kukutamiseks organiseeritud. Tegelikult ei ole ühtki streiki Eesti „wa- bariigis“ olnud, mida maha ei oleks suru- tud, hulk paremaid töölisi on wangikoda- desse paigutatud, hulgad on sellepärast oma elu kaotanud, ehk nad on maalt välja saadetud.

Samuti on meil trükiwabadusega ja koosolekuwabadusega lugu. Meie teame, kuidas meil üleüldse demokratism on teos- tatud: püssitiku ja täägi abil. Meie teame, et need lubadused on jäänud ainult luba- dusteks ja jääwad ka tulewikus lubadus-

teks, niikaua, kui kodanline wõim walit- seb. Ja waadake, ma ütlen, et käesolewa eelarwe puhul ilusate sõnadega demokraa- tiat lubatakse terwendada ja süwendada jne., kuid meie näeme siiski, et see demo- kratism sõidab ikka teist kätt pidi, muu- tub igapäew oma tuumas mustemaks ja jõhkramaks. Nii areneb meie demokraatia, mida nii kõrgeks on kiidetud, mida nii- wõrd kuulsaks on tehtud. Ja waadake, niisuguse iseloomu annab temale kindlasti eelarwe. Kui meie hakkaksime seda eel- arwet üksikute osade, üksikute ministee- riumide ja ametkondade järele läbi waata- ma, mis aga käesolewal korral üleliigne, sest et wõimalus awaneb seda teha üksikute ministeeriumide eelarwete läbiwaatamise juures... Eile räägiti sõjaministeeriumi eelarwest, et waadake, meie peame nii suured krediidid üles wõtma, meie oleme seda sunnitud sellepärast, et meie ligem naaber peab 3 miljoni inimest püssitiku all, ähwardab meile kallale tungida. Niipalju, kui minul isiklikult näha on, ei ole seda hädaohtu kusagilt karta, vähemalt ligemal ajal. Ka meie oma kodanlised lehed kir- jutawad ses toonis. Ometigi on eelarwes summad üle miljardi ette nähtud. Mispä- rast peetakse sõjawäge nii palju? Minu rühmaseltsimees Piiskar analüseeis seda, tema tähendas ja tegi selgeks, mispärast see nii on. Meie teame, et see kodanlus, kes on wõimule saanud rahwuswaheliste kontrrewolutsiooniliste jõudude abil, rah- wuswahelise kodanluse abil senni püsti seisnud on, sellesama kodanluse poolt oma kestwuse ajal käsist ja jalust seotud on. Ta on õieti, ma ütlen ja kordan seda täie õigusega, „ketikoera“ seisukohas, mille kohta herra Martna eile ütles, et see ikka nii ei olewat.

Kuid meie ei ütle seda mitte ilma põh- juseta. Meie riigipoliitikat ei juhita mitte siin Tallinna Toompeal. — Ei, meie riigi välispoliitikat juhitakse kusagil mujal, Londonis ja Pariisis, seda teawad meie kodanlised herrad väga hästi. (A. Pal- wadre (sd.) kohalt: Aga rahu- poliitika?) Ma arwan, et teie muidu ei oleks wõinud rahu teha, kui teie ei oleks Londonis ja Pariisis selgeks teinud, et edaspidine sõda kodanlusele saatusli- kuks oleks läinud. Ja waadake, ainult siis lubati teile seda rahu teha. Kui teie arwate, et teie oma pead mõõda rahu olete teinud, siis on see tühi pettus. Waadake nii on tegelikult asi. Niisama on lugu siis, kui teid kästakse sõdima minna. Ma arwan, teie olete sunnitud seda tegema, kui

ainult sisemised olud seda lubavad. Waadake, ma ütlen, niikaua, kui meil sellesama kodanlise walitsusega tegemist on, ei ole meil mingisuguse tõsise iseseiswusega tegemist, waid see iseseiswus on ära rippuw suureilma kodanlusest, sellest jõudude wahekorras, mis seal walitseb. Seda käsku, mis teile sealt antakse, olete alati sunnitud täitma, teie ei wabane Londonist ega Pariisist. See on aabitsatõde, mida iga klassiteadline tööline wäga hästi teab. Sellega on ka seletataw, miks meie kodanlus on sunnitud suuri summasid sõjalisteks otstarbeks tarwitama, ja mispärast tema on sunnitud nii agaralt wõitlema sisemiselt frondil. Kodanlus peab omale sellega atestaadi kätte wõitma, peab oma käskijatele selgeks tegema, et ta tõepoolest see „tõsine demokraatia“ on, kes töölisi suudab maha suruda. Seda sisepoliitikat, mis igasuguste tööliste liikumiste wastu sihitud, on herra Einbund'i päewadel wiimasel ajal iseäralise agarusega aetud. Mul ei ole praegu tarwis selle juures pikemalt peatada. Seda tehti alles mõne aja eest arupärimiste puhul, ja wõib olla olemas jälle sunnitud ligemal ajal arupärimisi sisse andma ja neid arutama: ja ma arwan, et seda tuleb niikaua teha, kunni kodanlus murtud. Waadake, see on õieti see pilt, mis meie seisukoha ära määrab eelarwe wastu. Meie sellest seisukohast saame ka kinni pidama niikaua, kui meil wõitluse wõimalus saab olema. Mis on siis õieti sellest 1918 a. kuulsast demokraatia programmist järele jäänud, millest sel korral nii suure suuga räägiti? Mis on tema teostamiseks tehtud? Wõtame siseministerruumi, s. o. meie politseiministerruumi. See ei ole muuks, kui kodanluse diktatuuri kaitseks määratud. Kui meie nüüd haridusministerruumi wõtame, siis tuli kodanluse silmakirjaks seda komisjonis isegi suurendada; mida walitsuse poolt nõuti, sest nii wähe oli häbi üles jätta. Kui meie siis wõtame töö- ja hoolekandeministerruumi, mis wist õieti enam olemas ei olegi, kuid kes meil pidi kõik meie demokraatlisel reformid kätte andma ja neid kaitsema, siis näeme, et kõigesuurem summa, mis selles eelarwes figureerib, on sõjainwalididele määratud, kuid ka see wõib inwalididele ainult hinge seeshoidmist lubada. Peale selle on seal weel mõned summad, mis wist Soome lihunikkuudele ausamba ülesehitamiseks määratud. Kuhu on siis jäänud kõik need wanaduse ja emade kinnituse summad, kus on need ette nähtud? Kus on töötatööliste summad? Neid meie ei leia

sealt kusagilt, neid seadusi pole meil üleüldsegi weel olemas. Ei ole ka näha, et siin oleks katsutud midagi ära teha. Waadake, nii on lugu tõelikult, et kõik normeeritakse püssitiku ja politsei nuudi abil. Mis on siis õieti meie iseseiswuse tuum? See iseseiswus on meie kodanluse pirukajagamise iseseiswus. Wõtke mis tahes, meie tööstust, kaubandust ehk maa-reformi teostamist, kõik on ainult meie kodanluse teenistuses, tema taskuhuwides. Meil on siin räägitud riigiwargustest, aga ainult neist riigiwargustest, mis awalikuks on tulnud, mis nii rohkem warguse operatsiooni laadi kannawad. Kuid on weel teisi riigiwargusi, mille jaoks meie „wabariigi demokraatia“ keel weel nimetust pole leidnud. See on meie marodeerimise poliitika, mida riigimehed ise ajawad, üleüldse meie kaubanduspoliitika, kuidas ta meil on arenenud. See on wõimaldanud Eesti tõusikutele igal ajal wilja lõigata. See on annud wõimaluse kõiksugu eestipäralisi aktsiaseltsisid, kaubakontorid ja pankasid luua. Siin on wilja lõigatud, teenitud, saadud. Kui meie „demokraatiline“ wabariik loodi, siis peeti riigi nurgakiwiks... (J. Annusson (töer.) kohalt: Põlewkiwi. Naer.) Jah põlewkiwi. Kuidas on siis nüüd põlewkiwi-probleem lahendud? Sellest näeme, kuidas jällegi meie kodanlus oma kasu püüab ja kuidas on lugu praegu selle põlewkiwiga. Omal ajal propageeriti palju ja nii suurel wiisil, et iga lehekülje peal leitud sõnu selle põlewkiwi tulust. Kuid lõppude lõpuks, kui tõesti selgeks tehti põlewkiwi wäärtus asjatundjate poolt, siis hakati uuesti toonitama sealt-samalt poolt selleks, et soomust saada enda tasku teha, et ta kuhugi ei kõlba. Selle üle waieldi eelarwekomisjonis palju, kui ühelt poolt — riiklise põlewkiwitööstuse juhatus, — kes selle põlewkiwitööstuse alal töötab, selgeks tegi, et kõlbab, püüdis teine pool — raudteewalitsus — maha teha, et ta kuhugi ei kõlba. Mõne aja pärast öeldi, et meie kütteprobleem on lahendatud, sest meil on põlewkiwi käepärast. Ja muuseas räägiti ka meie raudteewalitsusest, et meie raudtee kütte üle ei tarwitse mures olla, sest põlewkiwi on küllalt. Kuid warsti on jällegi kütteinete puudus käes, sest põlewkiwi ei kõlbawat. Mina aga arwan, et siin on wähid peidus. Rahwa raha kulul on selgeks tehtud, et põlewkiwi on siiski wäärtus ja tõusikutel on isu seda oma kätte kiskuda, ühtlasi sellega ka riigi käest sisetulekut ära wõtta. Riigikassasse kogutakse maksusid ainult waesemate kihtide

käest. Selle eest on ka praegune ja endine rahaminister hoolitsenud, et kaudsed maksud oleks suuremad ja et meil on tarwis sissetulekumaks veel kuidagi moodi kirjumaks teha. Ja tahetakse ka seda nii korraldada, et neil waestel miljonääridel, keda herra Strandman toonitas, et nad waesed on, et nad seda maksta ei jõua, et neil kuigi palju warandust ei olla, tulumaks ära jääks ja nad sellest pääseks.

Põlewkiwist tahetakse neile samadele herradele uut „soomust“ wälja awada. Tõusik-kodanlus teades, et tema eluiga pikk ei saa olema, katsub wõtta, mis on ja kust saab. Kui ei saada omal jõul kõike kätte, siis tuuakse wäljamaa sahkerdajaid appi jne. jne. Soomuse tegemiseks ja töölisteklassi kurnamiseks on kodanlusel iseseiswust waja olnud. Ei millekski muuks. See on see iseseiswuse tunne, see on see iseseiswuse sisu. Nii on see siin-ja nii on see ka teistel aladel. Praegune „iseseisew“ ja „riippumata“ Eesti on kodanluse isamaa, on kodanluse söödamaa. Töölisteklassiga ühes tahame meie wõidelda selle „isamaa“ ja „iseseiswuse“ wastu, sest see iseseiswus ei anna töölistele peale ahelate midagi, töölisteklass peab niikaua wõitlema, kui see muutub, ja kui ta tunneb, et ta on oma iseseiswuse kätte saanud. Sellest seisukohast wälja minnes, ei saa töölisteklass kodanluse jaoks mingisugust eelarwet wastu wõtma ja ei ole mitte üksinda nõus teda tagasi lükkama, waid on walmis kõigi abinõudega tema wastu wõitlema, et katsuda sellest eelarwest wabaneda. Töölisteklass peab wõitlema, ja saab ka wõitlema niikaua, kunni ta wabaneb sellest eelarwest täielikult.

A. Birk (rhw.): Austatud rahwasaadikud! Eesti Rahwaerakonna poolt on juba pikemalt mõtteid awaldatud, kui eelarwe Riigikogusse ära anti, nii et meil ei ole palju sinna juure lisada.

Pea aga kohe tähendama, et ka eelarwekommissjonis ei ole korda läinud eelarwe peapuudust kõrvaldada ja kulude ning tulude otsi niiviisi kokku ajada, et eelarwe suur puudujääk ära jääks.

Meie seisame praegu tõsiasi ees, et meil Riigikogus eelarwe aasta teisel poolel on arutusel, ja et meil tuleb nüüd seda eelarwet ainult parandada püüda niipalju, kui see meil praegu veel wõimalik, ja siis soowiawalduste ja näpunäidetega esineda, et tulewal aastal oma riigi eelarwet paremana näha saaksime.

Siin on juba palju räägitud, nii ühelt kui teiselt tiiwalt, kui ka keskpäigast ja

oma poolt pean mitmete soowiawaldustega ühinema, mis nii eelarwekommissjonis, kui ka eelkõnelejate poolt on awaldatud. Mina olen walmis iseäranis ühinema nende kõnelejatega, kes on püüdnud selle poolt toonitada, et meie riigis on tarwis kokkuhoidlikkust ja töowiljakust tõsta. Need hüüdsõnad on meie rühma poolt alati esitatud, niihästi tol ajal, kui meie rühma esitaja walitsust juhtis, kui ka ennem ja pärast; ka jääwad need hüüdsõnad veel kaua maksma Eestis. Omalt poolt aga soowiks mina, et Riigikogu veel ühe hüüdsõna juures pikemalt peatama jääks, mis nii paljudest kõnedest ridade wahelt juba on läbi kõlanud, aga mida siiski tarwis on järjest enam ja enam alla kriipsutada ja millest ikka enam ja enam tuleks kinni hoida. See on — enam süsteemi, enam korda! Süsteemist ja kindlast korrast kinnipidamine aitaks nii mõnestki nähtusest ja puudusest üle. Ma tahaks just ütelda, et meie korda ja süsteemi peaksime püüdma luua ja mitte ainult üksikutes walitsuse asutustes, waid ka walitsemise keskpäigas. Ma pean kahetsusega konstateerima, et süsteemi puudus riigi keskkohas ka eelarwes wastu peegeldub, ja et käesolewas eelarwes kindel süsteem puudub. Ma näeks heameelega, et järgmine eelarwe sellest küljest tugewam oleks. Meil puudub, näituseks, põhiseaduse § 58 ettenähtud eriseadus, millega ministrite arw, tööjaotus nende wahel, kui ka lähem asjaajamise kord kindlaks määratakse. Just selle eriseaduse puudumine annab ennast ka eelarwe kokkuseadmise juures märksa tunda, ja sellest seisukohast wälja minnes peaks ma eelarwest üldiselt üttelema, et temas minu tundmise järele see põhiseaduses ettenähtud süsteem puudub.

Meie eelarwe on ametkondade järele kokku seatud, kuid teda peaks ja wõiks ka teisiti süstematiseerida, nii et see tema ülewaatlikkust suurendaks ja tulewikus kokkuhoidmise mõttes kaasa aitaks. Praegu makswa korra juures peaks, näituseks, meie eelarwel kolm suuremat, nii ütelda, jagu wõi peatükki olema, need oleks: 1) Riigikogu ühes tema juure käiwa riigikontrolliga, 2) Wabariigi Walitsus, kuna üksikud ministeeriumid veel täiesti wälja kujunenud ei ole ja 3) kohtuwõim. Nende põhiseadusliste aluste järele peaks senni, kunni ministeeriumide seadus pole wälja antud, minu isikliku arwamise järele, eelarwe kokkuseadmist teostatama.

Pea üttelema, et korra ja süsteemi puudus ennast mitte ainult eelarwes tunda ei anna, waid kogu riigi elus, ja muuseas

just ministeeriumide seaduse puudumise tõttu. Ma toon näituse sellelt alalt, kus ma ameti poolest tegew olen, kus seaduste puudumine ennast õige terawasti tunda annab, ja inimesed ei tea, kust kohast asjaga algada ja kus lõpetada. Mul tuleb meeles, et ühe kõrgema kohtuasutuse liige pööras küsimisega õigusteadlase poole: „Ütelge nüüd kindlasti ära, kes võib ministri eest alla kirjutada. Meil on suur protsess ees, milles palju ära ripub sellest, kas teataw paber on õieti alla kirjutatud või mitte“. Tuleb tähendada, et seda küsimust mitte nii kerge ei ole lahendada, nagu see näib olewat. Ma tean isiklikult juhtumisi, kus preilid, kes kantseleis teeniwad, iseseiswalt annawad paberid ja korraldusi wälja seletuste pärimiseks suuremate ametnikkude käest nende kohtu alla andmise asjus jne.

Nagu üldine süsteemi ja korra puudus tekitanud puudusi eelarwe üldises konstrueerimises, mis juba meie poolt märgitud, nii tekiwad selle tõttu teatawad süsteemi puudused ka üksikutes eelarwe osades. Ministeeriumide arw ei ole eriseaduses, nagu põhiseadus nõuab, kindlaks määratud ja nüüd tuleb seda arwu eelarwe korras määrata, missugune kord aga ei ole sugugi õige kord. Eelarwes tekiwad meil ministeeriumid, mis tulewikus tingimata saawad puuduma.

Nii käsitab meie eelarwe ka toitlusministeeriumi, mis ometigi likwideeritud on, ja see näitab seda ülisuurt süsteemi puudust isegi kesk-asutustes. Samast allikast tekib ka järgmine imelik nähtus meie eelarwes, mis mõnelegi naljatilgana paistab. Kui meie üksikuid ministeeriume vaatleme, siis näeme, et ministrid on ministeeriumi juhatusesse paigutatud. Kui meie aga seda kõige suuremat ministrit, riigivanemat, eelarwes otsima hakkame, siis tuleb wälja, et temast on tehtud ei muud midagi, kui riigikantselei juhataja, kelleks ometigi, nagu põhiseadus ütleb, riigisekretäär peab olema, kuna jälle riigivanem teda oma korda kontroleerib. Olgu kellegil nüüd sellega, kuidas on, aga mõnele tundub, et sellel mitteseaduspärane maik juures on.

Nii pean ma tähendama, et eelarwe-kommissjon on küll palju tööd teinud, kuid teatawad süsteemilised puudused on ikkagi eelarwes olemas. Ma ei taha mitte peatada wäiksemate süstematiseerimise puuduste juures, nagu näituseks, et riigikontroll peaks eelarweliselt enam seotud olema

Riigikoguga; ehk weel wäiksemate nähtuste juures, näituseks, et põllutööministeeriumi eelarwes on üles loetud kõik koolid ja õpeasutused, kes põllutööministeeriumilt toetust saawad, kuna haridusministeeriumi eelarwes seda mitte ei ole tehtud. Ma ei taha sellest midugi mitte järeldada, et ühele ministeeriumile rohkem usaldust oleks näidata tahetud, kui teisele, kuid ma seletan seda ainult nii, et siin süsteem, ühtlane kord puudub.

Siiski ei tahaks ma weel sellega lõpetada, waid mõned wäiksed märkused teha üksikute nähtuste kohta eelarwe osades, milledest mitte ei saa puudutamata mööda minna. Mõnest nendest on osalt küll juba räägitud kuid siiski on need niiwõrd tähtsad, et tuleks weel uuesti ette tuua.

Seisatan kõige pealt selle ministeeriumi juures, missuguse juures seisatas ka komisjoni aruandja pikemalt peale sõjaministeeriumi, see on meie haridusministeerium. Kuigi sellel ministeeriumil, nagu ka komisjoni aruandja poolt alla kriipsutati, rõõmustawal wiisil sõjaministeeriumi järele kulude poolest esimene koht on eelarwes, wõiks ta siiski weel mitmeti täielikum olla. Minule näib nimelt, et haridusministeerium eelarwes liiga wähe rõhku on pannud hariduse peale wäljaspool kooli. Ehk meil küll haridusministeeriumi eelarwe suureks on läinud, kuid selleks on ta saanud just koolide toetamisega. Meil aga peab suuremat rõhku panema hariduse peale wäljaspool kooli piirisid. Kui meie selleks otstarbeks määratud summasid eelarwest otsime, siis on need wõrdlemisi wäga wäiksed. Mis põhjustel pole wõimalik leitud neid summasid suurendada, ei ole ma jõudnud enesele selgeks teha. On siin süsteemi wõi plaani puudus, wõi raha puudus? Minu arwates aga on haridusel wäljaspool kooli wäga suur tähtsus, ja iseäranis meil Eestis. Peame ju tunnistama, et hariduse oleme saanud wõõrakeelses koolis, ja et seda nüüd emakeelse õpetamise ja õppimise läbi tingimata waja täiendada. Pealegi, teisest küljest, ei puudu meil rõõmustawal wiisil inimesi, kes weel wanemas eas õppida tahawad. Selle tõttu loodan ma, et meie ministeeriumi esitajad ja kooli- ning haridustegelased eelarwe teisel lugemisel wastawad täiendused ja parandused selles suhtes teewad. Igatahes tahaks ma lootust awaldada, et tulewa aasta eelarwes need summad omale wäärilise koha leiawad. Siis oleks weel tähendada koolimajade ehitamiseks ja parandamiseks määratud summade kohta üht ja teist, kuid selle

juures on juba pikemalt peatatud, nii et ma selle juures enam seisatama ei hakka.

Mis puutub nüüd teistesse ministereeriumidesse, siis ei saa kohe pärast haridusministeeriumi puudutamata jätta teedeministeeriumi, eestkätt juba sellepärast, et teatawat wastolu nende töö wahel ära märkida ja teedeministeeriumi eelarwes kultuurwastalist elementi alla kriipsutada. Tahaksin nimelt puudutada telefonimaksu, mis kõrge ja mida tahetawat weel kõrgendada. Minule isiklikult, kui telefoni tarvitajale, ei ole telefoni maks mitte nii väga tähtis, mina suudan telefoni ikkagi tarwitada, selle kawatsetud maksu peale waatamata, kuid üldiselt wõttes saaks maksud, mis telefoni tarvitamise peale panakse, liig suured, ja teeks suurematele hulkadele telefoni tarvitamise wõimatuks. Need maksu suurendamised on otse kultuuriwastane ja loomuwastane nähtus, kui weel arwesse wõtame, et ministeerium juba eelarwe järele ülejäägiga töötab. Kui selle olukorra parandamine mitte ei ripu ära Riigikogust, siis loodame vähemalt, et Wabariigi Walitsus seda wäärnähtust tähele paneb ja wastawad korraldused teeb. Soowiawaldusi selleks on juba olnud, ja ma ei hakka mitte pikemalt selle küsimuse juures enam peatama. Loodame, et komisjoni aruandja siin weel põhjendawaid ja täiendawaid seletusi annab. Telefoni tarvitamine on meie rühma arwates hariduse ja läbikäimise suhtes küllalt tähtis, et teda eriti oli tarwis alla kriipsutada.

Siin tõi, edasi, Riigikogu liige herra Kaarna ette, et asunikude toetamise asi on rahaasjanduse komisjonis 20.000.000 wõrra edasi nihkunud. Meie rühm tunneb sellele kõigiti kaasa. Siin rääkis herra Kaarna väga piltlikult neist nähtustest, kus paari lehmaketi ja 3 kärbise saaja toetusrahast ilma jäi. Siin tuleb minule isiklikult see mulje, et siin on meil tegemist jälle süsteemi puudumisega, et just puudub see ühtlane asutus, kes seda mitmekestist laenu, mis asunikudele tarwis läheb, ja tema saamist juhiks. Ma arwan, et tulewikus wististe mitte ilma sarnase süstematiseeriwa ja juhtiwa keskkohata läbi ei saa, kes asunikude toetamist laenuandmises nii raha, loomade ja metsa näol korraldaks. Eelarwes weel praegu asuwa põlumajandusliste laenude peawalitsuse ülesandeks oli selle laenude andmise juhtimine ja ka muuseas maapanga asutamine ja selle põhikirja wäljatötamine, kuid kahjuks ei kuule meie praeguse eelarwe juures selle asutuse tööst kõige vähematki.

Ei saa mina ka puudutamata jätta kohuteministeeriumi, kellele alluwad eeluurimise wangimajad. Wiimaseid tahaks mina käsitada terwishoidlisest küljest. Ses suhtes ei ole nad niisugused, nagu nad peaksid olema. Herra Kaarna puudutas neid toiduandmise suhtes, kuid nad jätawad weel enam soowida terwishoidlises suhtes. Eeluurimise wangimajas istuwad kuude kaupa inimesed, kes sinna tihti puhas saatuslikudel oludel on sattunud. Nende hulgas leidub ka süütuid, kuid kellel pole korda läinud oma süütaust selgeks teha ja kes sellepärast edasi eeluurimise all wiibivad. Peaks abinõud tarwitusele wõetama, et inimesed eeluurimise wangimajades wähegi loomulikkudes ja wäärilistes terwishoidlises oludes saaksid wiibida. Weel täna hommikul oli mul juhus ühe isikuga rääkida, kes jutustas, et ühes eeluurimise wangimajas puuduwad aknad. Seal lendawad haigustekandjad, kärbsed, wabalt sisse ja välja. Kinniistujad peawad seal samas ruumides ka toitu hoidma. Üksed pandawat juba õhtu kella 6 ajal kinni ja inimesed ei saa pärast seda enam välja minna, ka oma loomulikka talitusi toimetama. Seda rääkis mulle inimene, kelle sõnade õiguse üle mitte kahelda ei tule. Sellepärast tuleb wastuwaidlemata terwishoidlist külge wangimajades parandada.

Mina peatan nüüd mööda minnes wälisministeeriumi juures. Siin ei saa ma mitte puudutamata jätta meie konsulaadi asutamist Peeterburis. On see arusaamatus wõi ühtluse puudus? On ette nähtud Wene-Moskwa saatkond ja konsulaat isegi Tifisis, kuid Peeterburi konsulaati otsisin ma eelarwes asjata. (Segane wahel hüüe keskelt.) Seda ma ei tea, see paragrahw on kaunis ebamääraselt öeldud. Seal on wäljaminekud propaganda jaoks ja kursiwahe, kui palju seal aga asutuste peale läheb ja kui palju kursiwahe peale, seda ei wõi keegi teada. Moskwas on opteerimise komisjon olemas, aga sellegi pärast on seal ka konsulaadi sisseseadmine ette nähtud. Ja kui meie ka kõiksugu esitusi wäljamaal katsuks miinimumini wiia, siiski peaks meil Peeterburis tingimata konsulaarne esitus olema.

Üksikuid nähtusi ühe ehk teise ministeeriumi alalt wõiks weel palju puudutada, kuid jätkub sellest. Tahaks ainult natukene peatada meie rahwaesituse, Riigikogu, juures. Kahjuks pean siin konstateerima, et meie eelarwes ei ole ette-näh-

tud mõne tarwiduse täitmist nimelt, et meie ennast kui Riigikogu ja rahwaesitus peaksime ka teiste sarnaste rahwaesitustega lähemasse kontakti wiima. Ma usun, et meie eelarwe § 4 ettenähtud summa selleks wastu ei küüniks, kui meie tahaks lähemasse ühendusse astuda, kui mitte kaugemal olewate maade rahwaesitustega, siis vähemalt meie naabriga üle lahe. Meil on eelarwes esituse kuludeks 150.000 marka üles wõetud ja minu isiklise äranägemise järele on Riigikogu esitusel sellel alal ka juba kulusid olnud ja saab neid weel olema, nii et oleks tingimata tarwilik neid summasid suurendada. Siin on tarwidusi, mis ma salata ei saa ja mis ikka tähtsad saawad olema ja need on nimelt sidemete loomine teiste analoogiliste rahwaesitustega. Meil oli kewadel küsimus üles wõetud Soome sõidu kohta, aga kui see eelarwe nii jääb, nagu ta praegu on, siis kardan ma, et seda sõitu ette wõtta ei saa. Kõige selle tõttu leian mina, et kuigi see näib kõrwaline asi olewat et ta siiski küllalt tähtis on selleks, et teda siin ette tuua. Ma ootan, et Riigikogu Juhatus ühes wänematekoguga leiab võimaliku olewat seda asja läbi waadata ja tarbekorral täiendawaid summasid ette panna, seda enam weel, et naabri rahwaesitused meil juba käinud on. Paar aastat tagasi käis siin Soome maapäewa esitus ja tänawu kewadel maapäewa abiesimees. Mina isiklikult näeks heameelega, et kui meie Asutaw Kogu ei saanud sidemeid sõlmida, siis vähemalt esimene Riigikogu peaks seda puudust kõrwaldama.

Ei saa ka mitte puudutamata jätta ühte asja, mis vähemalt eelarwest wälja ei paista, nimelt, kas ei mõelda meil ka stenografeerimise aparaadi täiendamist ette wõtta. Meil töötaw aparaat on korralik, on omapärane, (M. Martna (sd.) kohalt: Wäga omapärane!) ta on meie oma ülesleitud ja meie kaasabijõud näewad waewa ja annawad oma kõige paremat, aga keegi ei wõi ütelda, et meil ei oleks tarwis luua kohalikumat aparaati. See peaks olema ligemate päewade küsimus.

Neid märkusi tehes tahtis Rahwaerakond muuseas iseäranis selle peale tähelepanu juhtida et see süstematiseerimine, millest ma juba sissejuhatuses tähendasin, et see tulewikus süweneks ja ennast ikka enam ja enam tunda annaks. Siis kaoksid paralleelasutused, mille peale niipalju summasid kullutatakse ja seda wiisi meie eel-

arwe saaks enam ja enam konsulideeritud. Ma ei kahtle selle juures, et meie siin Riigikogus praeguse eelarwe arutamise juures nii mõnegi wäikese muudatuse läbi wiime ja sisuliselt ühte ja teist osa üksteisele lähendame, kuid üldist pilti see palju ei muuda. Kuid tulewiku kohta on meie poolt kindel soowiawaldus, et weel enne järgmise eelarwe ettepanemist Wabariigi Walitsus võimaliku leiaks olewat ministeeriumide seaduseelnõu ette panna. See annaks meile kindla riigi ja ka eelarwe kondikawa kätte, kui ta paralleelselt uue eelarwega arutusele tuleks, ja nii mõnigi nähtus, mis siin puudutatud, kaoks siis isenesest ära. Kui teie mitte ei saa enne uut eelarwet sisse anda, siis igatahes awaldan mina soowi, et see ligemas tulewikus wõiks sündida. Ministeeriumide seaduse puudumisest ripuwad paljud raskused ära ja praegu ongi niisugune ebaloomulik nähtus, et meie töötame uue põhiseaduse, kuid wanade ministeeriumide seaduste juures. Peale selle soowiawalduse, awaldab meie rühm weel soowi, et need märkused, mis meie leidsime siin tarwilikuks teha, tähelepanemise alla wõetakse. Lõpuks pean weel tähendama, et meie rühm jõudu mööda kaasa aitama saab selleks, et eelarwe parandustöid läbi wiia ja täiendada, ja et meie juba kõige lähemal ajal eelarwe teisele lugemisele wõiksime asuda.

Juhataja A. Kerem: Sõna on järjekorras rkl. J. Jans'il. (Wahelhuüe: Lõpetada!) Ettepanek on tehtud koosolekut lõpetada. (Hääletatakse.) See ettepanek on tagasi lükatud. Sõna on rkl. J. Jans'il.

(J. Jans'i (sd.) kõne on parandamata kujul käesolewa protokollil algüleskirjutuses lehek. 45—59.)

M. Martna (sd.): Ma teen ettepaneku waheaega määrata. (Hääled: Lõpetada.)

3. Järgmise koosoleku aja määramine. Juhataja A. Kerem: On ettepanek tehtud koosolekut lõpetada. (Hääletatakse.)

See ettepanek on saanud poolt 19, wastu 15 häält, sellega on otsustatud koosolekut lõpetada. On ettepanek tehtud koosolekut esmaspäewal kell 10 pidada, ja teine ettepanek, et ta kell 5 p. l. oleks. (Hääletatakse.)

Kumbki ettepanek ei ole absoluutset hääletenamust saanud: Esimene on poolt saanud 10 ja teine 17, sellepärast tulewad ettepanekud uuesti hääletamisele. (Hääletatakse.) Esimene ettepanek on saanud poolt 20, vastu 19, teine ettepanek

poolt 19 ja vastu 17 häält. Sellega on otsustatud järgmist koosolekut esmaspäeval kell 10 hommikul ära pidada. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 1.55.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **A. Kerem.**

Abisekretäär **J. Bergman.**